

Czeglédi Pál

Bevezetés a nempozitívista intézményi közgazdaságtanba¹

Boettke, P. J. (ed): *Handbook On Contemporary Austrian Economics*.
Edward Elgar, Cheltenham, UK, 2010. xviii+174 oldal

Egy *Handbook* általában – a szó fizikai és szellemi értelemben is – nehéz. A *Handbookok* – egy-egy tudományterület jelenlegi állását bemutató átfogó művek – általában vaskosak, nem ritkán több kötetesek, de nehéz olvasmányok is, mert nem a laikusoknak, hanem azoknak szólnak, akik arra kíváncsiak, hogy ha újat akarnak mondani egy-egy területen, mihez képest kell újat mondaniuk.

A Peter Boettke által szerkesztett kötet talán azért is nem *Handbook of*, hanem *Handbook on*, mert mindkét elvárással szembe megy. Először is meglepően vékony, nincs 200 oldal sem. Másodszor, nem a diszciplína befutott kutatói foglalják össze benne egy szűkebb terület eredményeit, hanem egy iskola, az osztrák közgazdaságtan alaptételeit fogalmazza benne újra egy-egy, a pályája elején álló kutató. E rendhagyó forma és tartalom azonban magyarázható az osztrák iskolának a közgazdaságtanon belül vett különállásával, s ha az iskola gondolatainak a terjesztése a cél, akkor egy ilyen vékony, csak az alapokról szóló *Handbook* kiadása (meg)érthető döntés. Egy ilyen marginálizálódott diszciplína alaptételeinek az elsajátítása ugyanis igen költséges befektetés, hiszen az alternatíva a mainstream tudomány művelése, amely az érvényesüléshez egyértelmű receptet kínál. Egy alternatív iskola gondolatait tehát érdemes olyan formában terjeszteni, amely az olvasótól megkövetelt kezdeti befektetést viszonylag alacsonynak tünteti fel. E költség csökkentésében a könyv maximálisan a segítségünkre van, hiszen a 10 tanulmány már a címében is egy-egy állítást hordoz, amelyet a szerkesztő az osztrák közgazdaságtan 10 legfontosabb állításának tekint. A lehető leg-rövidebb osztrák közgazdaságtani gyorstalpaló 10 mondat: a tartalomjegyzék.

A 10 tanulmány tehát az osztrák közgazdaságtan 10 alaptézisét fejt ki három csoportra – módszertanra, mikroökonómiaira és makroökonómiaira – osztva. Intézményi kérdésekkel foglalkozó közgazdászok számára a módszertanról szóló három tanulmány különösen érdekes lehet. Anthony Evans ugyanis azt fejtegeti (*Only individuals choose*), hogyan fér össze azzal a módszertani individualizmussal, hogy a társadalmilag konstruált intézményeknek, vagy szokásoknak is oksági szerepet szánunk az elméletekben. Annak az állításnak az elfogadása, hogy csak az egyének cselekszenek, nincs ellentmondásban azzal, hogy a cselekvések költségei nemcsak az erőforráskorlátokból adódnak. Ez a megközelítést komoly kihívás

elé állítja a közgazdasági kutatást, amennyiben elvárja, hogy az intézményeket az emberei tevékenység eredményeként és azok formálójaként egyszerre magyarázzuk.

A következő két fejezet arra is rámutat, miben tér el az osztrákok intézményekről alkotott felfogása az általában alkalmazott intézményfelfogástól. Christopher Coyne tanulmányában (*Economics as the study of coordination and exchange*) az a központi állítás, hogy az intézmények nem pusztán ösztönzők, illetve a cselekvés korlátai, hanem az emberek közötti koordináció eszközei is. Az osztrák megközelítés arra a típusú koordinációra, a spontán rendre teszi a hangsúlyt, amelyben a szereplők koordinációja nem tudatos. Az intézményeknek ez a szerepe a közgazdaságtan a csere és nem a választás tudományának tekintő megközelítésből vezet le, s rámutat arra, hogy az intézmények kialakulása is a spontán rendre jellemző, nem szándékolt következményként értelmezhető. A harmadik fejezet még távolabb visz az intézmények ismert megközelítésétől, hiszen Virgill Henry Storr tanulmánya (*The facts of social sciences are what people believe and think*) amellel érvel – többek között Max Weber és Alfred Schütz gondolataira építve –, hogy az emberi cselekvés aligha érthető meg anélkül, hogy ismernénk a cselekvéseknek tulajdonított jelentést. Ez a jelentés pedig, mondja Storr, a kultúrából olvasható ki. Emiatt az empirikus kutatás akkor vezet hasznos tudáshoz, ha az elméletet etnográfiai mélységű sűrű leírással tudjuk kiegészíteni.

A mikroökonómiával foglalkozó fejezet négy tanulmányában lépésről lépésre válnak világgossá az osztrák közgazdaságtan különállásának okai. Edward P. Stringham írásának címével, miszerint a gazdasági érték és költség szubjektív tényező (*Economic value and costs are subjective*), még szinte minden közgazdász egyetértene, de a szerző megmutatja, hogy ennek az állításnak is különböző szintjei vannak, s az osztrák közgazdaságtanra a leginkább radikális álláspont a jellemző. Ez az álláspont azonban kizár szinte mindenfajta interperszonális (és ezért országok közötti) jóléti összehasonlítást, legalábbis ami a jólét mérésének konzekvencionalista módszereit illeti. Nem is kell talán hangsúlyozni, hogy ez milyen radikális következményekhez vezet, mert világos, hogy a szubjektívizmust konzekvensen képviselő álláspontnak olyan bevett kutatási irányok sem tudnak megfelelni, mint a gazdasági növekedés ökonometriája, a boldogság közgazdaságtanáról nem is beszélve.

A piac működésére vonatkozó egyedi meglátásokat fejt ki a következő mikroökonómiai rész, egy-egy külön fejezetet szánva a tulajdonjogok, az árrendszer, és a vállalkozó szerepének. Érdekes módon Stephen C. Miller a viselkedési közgazdaságtanból indul ki (*Price: the ultimate heuristic*) az árak szerepének taglalásakor, s ezzel a „trükkkel” sikerül igen érzékletessé tenni a neoklasszikus és az osztrák közgazdaságtan eltérését. Utóbbi szerint ugyanis a szereplők viselkedését nem azért koordinálják az árak, mert a haszonmaximalizálás ezt kívánja maguktól a szereplőktől, hanem azért, mert az ár az egyetlen, amire a komplex piaci körülmények között támaszkodni lehet, ha a döntéseink során mérlegelni akarjuk azok költségeit. Az árrendszer tehát nem akkor működik jól, ha a szereplők tökéletesen informáltak – ebben az esetben ugyanis az árrendszer el is veszti azt a szerepét, amit az osztrák közgazdászok hangsúlyoznak. Az árrendszer szerepe az, hogy közvetítse azokat az információkat a döntéshozók felé, amelyeket alternatív csatornákon nem is lehet összegyűjteni.

Az árrendszer ugyanakkor nem működik tulajdonjogok nélkül, ezt magyarázza el Scott A. Beaulier (*Without private property there can be no rational economic calculation*). A posztoszocialista privatizáció ekkor különösen megoldhatatlannak tűnő problémát jelent. Amíg nincs piac, nem ismerjük a vagyontárgyak valós értékét, és amíg nem ismerjük a valós értékét, honnan tudjuk, hogy mennyit adjunk értük, illetve mennyiért adjuk el azokat? Beaulier szerint erre a dilemmára a spontán privatizáció a legkevésbé tökéletes válasz,

Czeglédi Pál egyetemi docens a Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Karán. E-mail: pal.czegledi@econ.unideb.hu

¹ A recenzió a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

mert ez teszi leginkább lehetővé, hogy a *de facto* tulajdonosok rejtett tudása hasznosuljon.

Frederic Sautet tanulmánya (*The competitive market is a process of entrepreneurial discovery*) zárja a mikroökonómiai részt, amely a vállalkozó fogalmának tisztázásával egyszerre és elkerülhetetlen módon a piac osztrák iskola szerinti fogalmát is bemutatja. Tanulmányát olvasva az is világossá válik, hogy ez az a terület, amelynek az osztrák közgazdaságtan művelői a legtöbb figyelmet szánták. Nem véletlenül, hiszen a vállalkozás mint kreatív viselkedés megértése nélkül nem érthető meg az sem, hogyan lehet a piacot folyamatként felfogni, s így az sem, hogy mi választja el az osztrák felfogást a neoklasszikustól a közgazdasági elemzés legfontosabb terepét, a piacot tekintve. Sautet tanulmánya velős és tartalmas demonstrációja annak, hogy az osztrák iskola meglehetősen messzire jutott abban, hogy megfoghatóvá – azaz az elméleti közgazdasági elemzés részévé – tegye az emberi viselkedés legkevésbé megfogható részét, a kreativitást, amit az iskola elméletalkotói úgy értek el, hogy a vállalkozást a lehetőségek felfedezésére való képességként írták le. A piac így a lehetőségek felismerésének és a megvalósításának folyamata. Az osztrák elmélet tehát jó kiindulópontot jelent azok számára, akik a gazdasági növekedést kutatják, hiszen annak fő kérdése akár úgy is megfogalmazható, hogy egyes országokban miért képesek az emberek a lehetőségek feltárására és kihasználására, másokban pedig ez miért nem sikerül.

A kötet makroökonómiai részének első két tanulmánya nagy segítség azoknak, akik a gazdasági ingadozások, netalántán a jelenkori recesszió megértésének céljával fordulnak a közgazdaságtan felé. A két tanulmányon átvonuló vezérfonal ugyanis az, hogy az osztrák elméletben a tőke időbeli struktúrája és heterogenitása miatt a pénzmennyiség változásai nem lesznek semlegesek – ezek okozzák az ingadozásokat. A pénz nem-semlegességének több csatornája között ugyanis J. Robert Subrick (*Money is non-neutral*) kiemeli, hogy a monetáris expanzió a kamatláb csökkentésén keresztül eltorzítja a tőkejavak allokációját, a hosszabb kerülőúttal rendelkező beruházásokat olcsóbbnak tüntetve fel, mint amilyenek valójában. Mivel a tőkejavak halmaza heterogén, ahogyan azt Benjamin Powell részletezi (*Some implications of capital heterogeneity*), a boom „rossz” beruházásokhoz vezet, így a recesszió nem más, mint ezeknek a beruházásoknak az amortizációja és reallokációja. A recesszió nem a betegség, hanem a gyógyulás.

Intézményi szemszögből különösen érdekes az osztrák iskola egyik legnevesebb fiatal sztárközgazdász², Peter T. Leeson által írt tanulmány (*Anarchy unbound: how much order can spontaneous order create?*), amiben azt feszegeti, hol húzódnak az osztrákok által egyébként oly nagyra becsült spontán rend határai. A piac spontán rend, de a piaci tranzakciók mögött ott az erőszak monopóliumával felvértezett állam. Működhet-e a spontán rend a szabályok szintjén, s működhet-e akkor, ha az emberi interakciók mögül teljes mértékben hiányzik az állam kikényszerítő ereje? Leeson alaposan végiggondolt álláspontja szerint a helyes kérdés az, hogy milyen körülmények között jobb a spontán rend az állam által meg erősített rendnél. A kalózkodó társadalmától Szomálián át a *lex mercatoriiáig* húzódó példái mind azt támasztják alá, hogy a spontán rend minden szinten működhet, de nem minden körülmények között vezet jobb eredményre, mint az állam kikényszerítő erejét maga mögött tudó, szerződéseken alapuló rend.

A kötet tanulmányai egyértelművé teszik, hogy az osztrák iskola meglehetősen sajátos helyzetben van, mert nem illik rá az a gondolati séma, amely más heterodox iskolákra igen, vagyis hogy mivel heterodox, szemben áll az ortodox közgazdaságtan gazdaságpolitikai kö-

vetkeztetéseivel: kevésbé piacpárti, mint az. Az osztrák iskola nem fogadja el a neoklasszikus elmélet kiindulópontjait, ugyanakkor piacpártiságban tútesz azon. Hogyan lehetséges ez? A válasz abban rejlik, *ahogyan* az osztrák iskola az intézmények – és ezért a piac – szerepét is értelmezi. Az intézmények ugyanis tudást szállítanak a szereplők felé (Hayek 1945[1945]), akik csak a sötétben botorkálnának (Mises 1920[1990]:17), ha e tudást nem kapnák meg. Ezt a tudást viszont nem lehet másképp megkapni. Röviden – a piaci intézmények által közvetített tudás nélkül a szereplőknek a lehetőségük sincs meg arra, hogy racionálisan döntsének. Ezt az állítást fogalmazza újra a kötet, lépésről lépésre.

A könyv nagy kérdése tehát az, hogy újra lehet-e fogalmazni azokat a gondolatokat a 21. század számára, amelyeket még a Monarchiában is régimódinak számító öregurak fogalmaztak meg egykoron, majd öriztek meg abban a 20. században, amelyben az uralkodó közgazdasági és társadalomtudományi álláspont egyre csak távolodott az övéktől, még akkor is, amikor a történelem egyre-másra őket igazolta, vagy a gazdaságpolitikai felszín az ő nézeteikhez állt közel. A kötet tanúsága szerint van az amerikai közgazdászoknak egy kis csoportja, akik igennel válaszolnak erre a kérdésre, és eredményeket is képesek elérni e tudományos programot követve.

Ez a „kiscsoportos” jelleg ugyanakkor a kötet hátránya inkább. A szerzők rendkívül szűk merítést képviselnek: mindannyian a szerkesztő, Peter Boettke tanítványai voltak a *George Mason University*-n. Ennél az osztrák az iskola még Amerikán belül is szélesebb csoportot jelent, s máshol is él még néhány Don Quijote, igaz, furcsa módon ott a legkevésbé, ahol az iskolát alapító régimódi öregurak éltek – Közép-Európában.

Hivatkozások

- Hayek, F. A. (1945[1995]): A tudás társadalmi hasznosítása. In: *Piac és szabadság. Válogatott tanulmányok*. KJK, Budapest: 241-252.
- Levitt, S. D. (2009): Freakonomics meets Pirates of the Caribbean. Blogbejegyzés a Freakonomics blogon. December 29. <http://freakonomics.blogs.nytimes.com/2009/12/29/freakonomics-meets-pirates-of-the-caribbean/> Letöltve: 2010. november 6.
- Mises, L. von (1920[1990]): *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*. The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, USA.

² A vitathatatlanul sztárközgazdász chicagói Steven D. Levitt szerint Leeson „az egyik legkreatívabb fiatal közgazdász” (Levitt 2009)